

ovat paljastuneet eurooppalaisten yhteisestä geneettisestä päälinjasta polveutuviksi (heidän nykyiset poikkeavuutensa selittyvät isolaatiomutaatioiden kautta). On kylläkin totta, että vain isiltä pojille periytyvän Y-kromosomin tietyt ominaisuudet luonnehtivat Euroopassa lähinnä uralilaisten kielten puhujia. Samojen ominaisuuksien voimakas läsnäolo on nähtävissä Siperian puolella myös muutamilla ei-uralilaisilla kielillä puhuvilla pienillä kansoilla. Jälkimmäistä seikkaa ei silti voi tulkita Y-kromosomivirraksi Siperiasta Eurooppaan vaan päinvastoin, sillä kyseiset siperialaiset kansat ovat mitä ilmeisimmin entisiä uralilaisten samojedikielten puhujia. Kuitenkin on muistettava, että Y-kromosomin tutkimus on vasta alkuvaiheessa ja voi tuottaa milloin tahansa uusia mullistavia tuloksia. En siis yksinkertaisesti ymmärrä, miten mainitsemani ihmisgenetiikan nykysaavutukset voisivat jäädä kielihistorioitsioiden mielenkiinnon ulkopuolelle: onhan geeniperinnön

tutkimus oikeastaan »biologista arkeologiaa».

Toivon, että onnistuin reagoimaan Hasselblattin avunhuutoon lounaasta muutamain pikkuruisin ensiaputoimin koillisesta. Varsinaisen avun tuonee tutkimukseen lähitulevaisuus eikä se tietenkään riipu vain »kolmiosta Künnap–Pusztay–Wiik» (s. 232). Cornelius Hasselblattia haluaisin kiittää periaatteellisesta myötämielestä uusille ideoille, paneutumisesta kyseiseen ongelma-alueeseen ja mitä hyödyllisimmistä terävistä huomioista. Toivottavasti pysyt jatkossakin mukana, Cornelius! ■

AGO KÜNNAP
Uurali keelte õppetool,
Tartu Ülikool,
EE-2400 Tartu,
Estonia
Sähköposti: *kunnap@ut.ee*

VÄHÄN KONTAKTITEORIASTANI

Tämä kirjoitukseni on pikku kannanotto siihen keskusteluun, jota viime aikoina on käyty »sukupuumallista» ja »kontaktiteoriasta».¹ Olen imarreltu siitä huomiosta, jota käsikirjoitukseni ja artikkelini ovat saaneet. Olen myös tyytyväinen siihen, että olen saavuttanut päämääräni: esille tuomistani asioista on virinnyt keskustelu. Oikeastaan muuhun en ole pyrkinytkään. Sallittaneen, että tässä yhteydessä kerron nuoremmilleni hiukan aikaisemmistakin pyrkimyksistäni.

Olin 1950-luvun lopulla tuomassa Suomen kielitieteeseen foneemin käsitettä ja

yleisemmin sitä fonologiaa, jota silloin maailmalla harrastettiin. Nykylukijan saattaa olla vaikea uskoa, että niihin aikoihin foneemi oli Suomessa lähes tuntematon ja että sitä kohtaan tunnettiin voimakasta vastenmielisyyttä. Kysymyksessä oli »vasemistolaisuus» tai »amerikkalainen hapatus». Tämä siitä huolimatta, että jo 30-luvun alkuvuosina Valentin Kiparsky oli yrittänyt opettaa suomalaisille, mikä foneemi on. Nykyään jokainen suomalainen fonougristikin tuntee foneemin ja käyttää sitä tutkimuksissaan suvereenisti. Hänen hallussaan ovat myös muun muassa morfeemit,

¹ Kirjoitus tuli Virittäjän toimitukseen keväällä 1998.

allofonit, morfofoneemit ja monet muut samaan ajattelutapaan kuuluvat käsitteet. En tarkoita, että tämä kaikki on minun aikaansaannostani, mutta väitän, että olin aktiivisesti mukana, kun foneemikeskustelua viriteltiin.

1960-luvun loppupuolella olin tuomas-
sa maahamme chomskylaista fonologiaa ja syntaksia. Myös tämä fonologia- ja syntaksityyppi sai suurta vastustusta. Sekin oli »vasemmistolaisista». Tein monia sovelluksia suomen kieleen saadakseni suomalaiset ymmärtämään, mistä oli kysymys. Itse olen peruskoulutukseltani anglisti, joten jouduin paneutumaan kokonaan uudenaikaiseen kielilaineistoon. Pian chomskylainen »abstraktinen fonologia» leimautui liian abstraktiksi. Tilalle tuli varsinkin Fred Karlssonin ansiosta psykologisen todellisuuden huomioon ottava konkreettinen (vähemmän »haihatteleva») fonologia.

Seuraavaksi otin tehtäväkseni chomskylaisen syntaksin edelleenkehittämisen, generatiivisen semantiikan, esittelemisen. Sovelsin taas ajatuksia lähinnä suomen kieleen, koska näin sain suomalaisen lukijan parhaiten ymmärtämään, mistä oli kysymys. Koska satuin olemaan 1950-luvun lopulla Jack Fillmoren luokkatoveri Michiganin yliopiston kielitieteen kursseilla, katsoin myös sijakieliopin tai roolikieliopin esittelemisen velvollisuudekseni. Ajatuksieni vaikutti ratkaisevasti myös se, että toimin vuonna 1973 Texasin yliopistossa kielitieteen professorina.

Välillä katsoin velvollisuudekseni selittää mahdollisimman yleistajuisesti, mikä on puheen artikulaation ja akustiikan suhde eli kuinka esimerkiksi formantit nielu- ja suussa syntyvät. Suomessa oli pitkään vallinnut »sovijärviläisyys», jonka mukaan formantit syntyvät aina samassa ontelossa (esim. F1 nieluontelossa, F2 suuontelossa ja F3 huuliontelossa). Pyrin tuomaan Suomen foneetikoille kansainvälisemmän kat-

somustavan siitä, minkälainen puheen artikulaation ja akustiikan suhde todellisuudessa on. Katsomustapa perustui lähinnä amerikkalaisten ja japanilaisten foneetikkojen ja erityisesti tukholmalaisen Gunnar Fantin ajatuksiin.

90-luvulla olen ottanut tehtäväkseni esitellä ajatustapoja, joita käyttäen ehkä paremmin kuin ennen pystytään pääsemään selville kansojen ja kielten synnystä ja varhaisvaiheista. Korostan erityisesti sitä, että syntykysymysten ratkaisun tulee perustua ainakin kolmen tieteenalan tulosten kompromisseihin; tieteenalat ovat kielitiede, arkeologia ja genetiikka. Näiden tieteenalojen kompromisseja laatiessani käytän hyväkseni ajattelutapaa, jossa kansojen ja kielten välisillä kontakteilla on entistä suurempi merkitys. Kielitieteelliseen ajatteluuni tämä heijastuu siten, että en kiinnitä huomiota kielten omaehtoiseen erkanemiseen toisistaan esimerkiksi sillä perusteella, että väestöjen asuinpaikat joutuvat erilleen toisistaan. Arkeologiaan ja genetiikkaan tämä ajattelutapa heijastuu siten, että en käytä hyväkseni migraatioita (oik. *demic diffusions*) yhtä paljon kuin kulttuurien, geenien ja kielten levittäytymisiä (*cultural, genetic and linguistic diffusions*). Äärimmillään vietynä tämä tarkoittaa sitä, että väestöt ovat aina (so. jääkauden päättymisestä lähtien) pysyneet paikoillaan; ne ovat vain ottaneet vastaan uusia kulttuuri-, geeni- ja kielivaihteita ja vähitellen vaihtaneet kulttuurinsa, genetiikkansa ja myös kielensä toiseksi. Kielen puolella tämä vie automaattisesti siihen, että kiinnitetään entistä enemmän huomiota kielenvaihtoon ja sen yhteydessä esiintyviin ilmiöihin, muun muassa epätäydelliseen vieraan kielen oppimiseen eli oppimisvirheisiin eli susbtraatteihin (murteellisiin aksentteihin).

Käyttämäni ajattelutapa on maailmalla nykyään yleinen, ja se on koko ajan voittamassa alaa. Olen iloinen, jos olen pystynyt

kertomaan tämän sekä »tavalliselle» suomalaiselle lukijalle että sellaiselle arkeologille, geneetikolle ja kielitieteilijälle, joka syystä tai toisesta ei tätä ole vielä muuta kautta ehtinyt sisäistää.

Arvostelijani ovat olleet varsinkin viime aikoina vastahakoisia hyväksymään väitettäni, että erilaiset tulkinnat pohjautuvat erilaiseen ajattelutapaan. Heidän mielestään (jos olen ymmärtänyt heidät oikein), ei ole mitään »toista» ajattelutapaa; on vain yksi. Itse olen saanut perinteisen koulutuksen ja olen myös itse yliopistoissa opettanut perinteistä oppia. Olen puhunut muun muassa sukupuusta ja niin luennoillani teen edelleenkin. Väitän kuitenkin, että toinenkin ajatustapa on. Väitän pystyväni ratkaisemaan samat ongelmat kahdella tavalla, perinteisellä (»sukupuumallin mukaisella») ja sillä toisella (»kontaktiteorian mukaisella»).

Otan pikku esimerkin eräästä monisteistani: mitä tarkoittaa se, että samojedissa ei ole indoeurooppalaisia lainasanoja (tai niitä on vain kourallinen) mutta suomalais-ugrilaisissa kielissä näitä lainasanoja on melko paljon?

Perinteinen vastaus: Koska IE-lainasanoja ei mennyt samojediin, samojedien ja suomalais-ugrialaisten yhteys oli katkennut jo ennen IE-lainasanojen saapumista.

Oma ratkaisuni: IE-vaikutus koski vain osaa uralilaista kielialuetta: pohjoisimmat osat jäivät ilman IE-vaikutusta. Siksi (varmaan myös muista syistä) niiden murteet loittonivat alueen muista (myöhemmin suomalais-ugrilaisiksi nimitettyistä) murteista.

Perinteisen katsomustavan mukaan samojedikieliset olivat erkaantuneet suomalais-

ugrilaisista todennäköisesti väestöjen erilleen joutumisen takia. Oman ratkaisuni mukaan indoeurooppalainen vaikutus (mm. indoeurooppalaiset lainasanat) on vasta syy (tai ainakin yksi syy), joka aiheutti samojedikielten ja suomalais-ugrialaisten kielen erilleen kehittymisen.

Jostain on syntynyt sellainen käsitys, että ajattelisin omien ajatusteni (»kontaktiteoriani») olevan uusia. Sitä ne eivät missään tapauksessa ole. Olen usein korostanut tieteenkehityksen »spiraalimaisuutta»: Kehitys on kuin spiraali, jota pitkin kulkien aina uudestaan ja uudestaan palataan samaan kohtaan. Yleensä tosin jokaisella kierroksella ollaan hiukan korkeammalla kuin edellisellä kierroksella.

Toinen mieliväitteeni on »muoti». Myös tieteen kehittymisessä on muoteja. Kirjoitin joskus 1970-luvulla naisten hameen pituudesta Virittäjässä, kun Terho Itkosen kanssa taitoimme peistä äänne- ja muotojen vähittäisyydestä ja hyppäyksellisyydestä. Nyt »hameen pituus» suurissa keskuksissa on se, että kansojen ja kielten välisiin kontakteihin kiinnitetään monin verroin enemmän huomiota kuin ennen. Kansat ja kielet eivät »nykymuodin» mukaan ole enää niin erillisiä saarekkeita ja omaa itsenäistä elämänsä eläviä kuin ennen. (Meille kaikille tulee tässä mieleen EU. EU ei ole syy siihen, että kansojen ja kielten väliset kontaktit ovat nyt muotia; se on yksi niistä monista yleismaailmallisen ajattelutavan ilmentymistä, joista toinen on muun muassa kieli-kontaktien korostaminen.)

Tuntuu aika turhalta pyrkiä osoittamaan esimerkiksi loogisin perustein, että »sen toisen muodin» kannattajat ovat (kun he ovat käyttäneet »vääränmittaista hametta») tehneet loogisia virheitä, kehäpäätelmiä ja moraalisesikin arveluttavia yksinkertaisuuksia.

En ole edellä olevalla »elämäkerrallani» halunnut ylvästellä. Haluan kaikkien vain

▷

tietävän, että olen tyytyväinen, kun olen vielä kerran voinut kertoa suomalaisille ajatuksia, joita olen maailmalta ollut löytävinäni.

Sen arvostelun, joka ajatuksiini on suunnattu, tulkitsen olevan lähes poikkeuksetta sitä, että »en itse ymmärrä omia ajatuksiani». Tällä kierroksella minua ei ehkä enää leimata »vasemmistolaiseksi»; ehkä nyt olen liian »EU:lainen».

Tarkoitukseni ei ole ollut omaa kontaktiteoriaani esitellessäni tarkkaan seurata keidenkään muiden (esim. Thomasonin ja Kaufmanin) esittämiä ajatuksia. Olen useaan otteeseen keskustellut muun muassa Sally Thomasonin kanssa nykyisen kontaktiteorian erilaisista käsityksistä. Olemme molemmat tietoisia siitä, että ajatuksemme ovat kyllä samansuuntaisia mutta eivät identtisiä.

Vielä iloisempi olisin, jos joku ajatus-teni tulkki ottaisi osaa koko kolmiotteluun eli paneutuisi mukaan kolmeen eri tieteenalaan ja tekisi asioista arkeologis-geneettis-kielellisen synteessin. Tähän mennessä on osanottajina ollut vain erikoislajien edustajia. Yhden lajin harrastajat löytävät kyllä moniottelijan suorituksista virheitä, mutta vain omaa lajiaan harrastaen he eivät koskaan kolmiottelua voita.

Kun luen niitä arvosteluja, joita kirjoituksistani on viime aikoina esitetty, en voi olla jakamatta arvostelijoita kahteen ryhmään, ulkomaisiin ja kotimaisiin. En voi myöskään olla huomaamatta, että jälleen kerran väite »kukaan ei ole profeetta omalla maallaan» pitää paikkansa. Poimin yhden johtavan ruotsalaisen ja yhden johtavan virolaisen »kansojen ja kielten juurtenetsijän» pari mainintaa esittämistäni käsityksistä suomalais-ugrialaisten ja indoeurooppalaisten kielten kontakteista. Claes-Christian Elertin mukaan annan Itämerenalueen prosodiaa koskeville substraatti- ja kontaktivai-kuksille »skarpsinniga förklaringar»

(»Språket i södra Skandinavien under bronsåldern: finsk-ugriskt, baltiskt, germanskt eller ...?»; Studier i svensk språkhistoria 4, Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, 1995), ja Evald Tõnissonin mukaan »K. Wiik on luonut loogisen, tyylikkään ja, voisi sanoa, eleganttisen systeemin, jossa arkeologiset kulttuurit, muinaiset toimeentulositysteemit ja kielten kehittyminen on yhdistetty yhdeksi kokonaisuudeksi» (Keel ja Kirjandus 2/1998: 139).

Olen parhaillaan kirjoittamassa yhteisjulkaisua tunnetun venäläis-brittiläisen arkeologin Pavel Dolukhanovin kanssa ja lisäksi laajahkoa kirjaa, jonka työnimi on »Suomalaisten juuret». Muun muassa näistä syistä en katso aiheelliseksi tässä yhteydessä puuttua niihin moniin väitteisiin, joita viime aikoina eri aikauskirjoissa (mm. Virittäjässä) on ajatuksistani esitetty. Aina-kaan tähän mennessä en ole elämäni missään vaiheessa väittänyt, että esittelemäni teoriat tai ajatuksenkulut olisivat ainoita oikeita. Tiedän kyllä, että viime aikoina esittelemäni »kontaktiteoreettiset» asiat ovat niitä, jotka nyt ovat muodissa ulkomailla; ja tiedän myös, että ne ennen kuin huomaammekaan ovat täyttä muotia myös Suomessa.

Sillä, että en mainitse edellä nimeltä yhtäkään henkilöä, jonka väittäisin esittäneen väärän todistuksen itsestäni, korostan, että kysymyksessä on asioiden, ei ihmisten välinen taisto. ■

KALEVI WIIK
Valpurintie 9 D
20300 Turku